

УДК 316.356.4

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6642020.7>

Оригинални научни рад

Јелена Миљковић Матић*

Институт за политичке студије, Београд

О НАЦИЈИ СА СИМВОЛИЧКОГ СТАНОВИШТА

Сажетак

У тексту се посматрају нација, национална држава и национализам са символичког становишта, уместо са политичког, правног или социолошког, као што је то уобичајено. Символи сачињавају ткиво културе, а то значи да нацију посматрамо као чињеницу културе, символичку заједницу. По традицији, етнологија и антропологија проучавају симболе, тј. културу, али и феномен народа, који се уобичајено сматра за претходни ступањ у развоју нације. Док је народ институционално некохерентна заједница, дотле се нација одликује високим степеном друштвене артикулације. Такође, нација је символичка заједница која се простире кроз све светове у којима човек постоји као личност, због чега се одликује својеврсном антропоморфном структуром. Нација је људима донела значајна унапређења у појимању и коришћењу себе и света, нарочито својим концептом демократије у коме су оптимално обједињени захтеви за слободом појединца и снагом заједнице.

Кључне речи: нација, национална држава, национализам, народ, духовна заједница, друштвена заједница, символичка заједница, символ

---

* jelena.miljkovic.matic@ips.ac.rs

Проблематика нације је много научно обрађивана, а број заинтересованих аутора се повећавао и литература се умножавала у тој мери да данас, коначно, „формулисање мноштва теорија и различитих методолошких приступа, удружени са хиперпродукцијом текстова о нацијама и национализму, прете да читаву ову тематску област доведу у стање ‘нове непрегледности’“ (Subotić 2004, 178). Ми овде нећемо доприносити том мноштву текстова тако што бисмо се бавили класификовањем различитих теза о нацији и покушајем увођења прегледности у њих. Намера нам је да се усмеримо на оно што нам се чини да није нарочито заступљено гледиште међу различитим научним приступима нацији. Ако га и има, није се истакло, него остало је затрпано у непрегледности радова.

То би било посматрање нације са симболичког становишта, као чињенице културе, као заједнице која се изражава у симболима. Очекивали бисмо да је међу истраживачима нације макар знаменити Антони Смит ишао у овом правцу, с обзиром на специфично његово интересовање за детектовање путева којима су се „етније“ развијале у модерне нације и улогу културе у том процесу. Али то није случај, иако се правац истраживања који је он отворио назива етно-симболизмом.

Културу нужно повезујемо са симболима због тога што је више аутора, међу којима су најбројнији етнологи и антрополози, веома уверљиво доказало да је култура област симболичке комуникације, материјалним и нематеријалним средствима. Показали су да се читава људска комуникација одвија у симболима, па се, онда, и комплетан људски живот одвија у амбијенту сачињеном од симбола и симболичких система: „Људско понашање је симболичко понашање; ако није симболичко оно није људско.“ (Vajt 1970, 47). Човеков животни амбијент се састоји од културе, као скупа симбола и симболичких система, те друштва у коме се ствара и користи култура. Те две реалности (друштвена = материјална; и културна = душевна), са још духовним светом који нам је доступан као субјективна, унутрашња стваралачка реалност, стоје све у међусобној интеракцији (Ivić 2016).

У проучавању нације су остала отворена два велика питања: 1) шта је специфичност нације, шта је то што велика заједница има што нас наводи да је назовемо нацијом, а не народом или племеном; и 2) шта нацији даје моћ над најдубљим новиома душе: да су људи спремни да, ако треба, жртвују и сам живот за нацију, покренути осећањем патриотизма. На ова питања је могуће добити одговор само кад се нација сагледа из символичког угла. Политиколошко, философско, социолошко, правно, психолошко сагледавање нису у томе дали у потпуности задовољавајући резултат.

Символичка перспектива је одговарајућа из два разлога. Први је тај што символ смисаоно повезује уједно више нивоа доживљавања, то јест више различитих реалности. Символ повезује субјективни, интересубјективни и објективни ниво искуства и комуникације, пресецајући тако истовремено кроз духовну, душевну, органску, телесну, друштвену, културну и природну реалност. Символичко становиште, дакле, обухвата све начине на које човек појима стварност и све светове у којима се остварује људско искуство. Други разлог због кога је символичко становиште добро за сагледавање нације јесте опште уверење да нација представља виши ступањ у развоју народне заједнице, а за ову је непобитно утврђено да се држи на окупу помоћу символа (Bandić 2008).

Механизам повезивања различитих реалности и нивоа комуникације у симболе и системе символа објашњен је подробно на терену психологије, концептом *символичке функције*, о којој је код нас писао Иван Ивић (Ivić 2015). Овај аутор је показао да се способност символичког комуницирања и појимања, као човекова специфичност, успешно развија само у живом односу између душе, тела и друштвене заједнице, а посредством човекових материјалних и идејних производа које скупно називамо културом. Без ове размене, у којој се утврђује смисао ствари, нема развоја ни човека - као појединца, али и као врсте - нити културе као специфичног човековог окружења које се развија у историји, па ни друштвене заједнице.

Симболи нису апстрактне ознаке како их представља лингвистичко становиште о немотивисаности знакова, нити су живописан додатак чулној реалности као у окултизму, него

су средства за смисаоно повезивање различитих стварности: духовне, душевне, органске, друштвене, културне, природне (Башић 2016, 12). Све су ове реалности сасвим постојеће, ниједна није фантастична и нестварна, иако немају све подједнак стваралачки потенцијал. Позовимо у помоћ речи Ивана Ивића (2015, 357), који је саму симболичку стварност описао као „унутрашњи ментални план са бескрајним могућностима стварања семиотичких комбинација али и читав виртуелни свет културе који је друга реалност у односу на физичку реалност и то значајнија за људску врсту“. То значи да су најактивнији планови човеков дух и друштвена реалност у којој се остварује комуникација, а који се налазе у чврстој спрези посредованој изнутра душом и споља културом. Ова веза између човековог духа и друштвеног дељења, или веза душа-култура, сама се манифестује у симболима (Lič 1983, 31), који су преносиоци смисла кроз различите светове у којима човек живи.

Све ово значи да нема апсолутно ничега на овом свету што би људима било познато а да није прошло кроз неку симболичку обраду, макар само такву да је добило име. Јер, већ и пуким означавањем, давањем имена, свака појава добија своје место у оквиру неког смисаоног система у чијој изградњи учествује, почевши са језиком. Ово се, онда, мора односити и на нацију као концепт заједнице, те на националну државу као њен материјални израз и на национализам као одговарајућу душевну диспозицију.

НАРОД И НАЦИЈА

У једном од наших претходних радова смо се већ кратко дотакли питања симболичке природе националне државе (Миљковић Матић 2019, 127-128, 130). Ослонили смо се на налаз етнолога Душана Бандића (Bandić 2008) да је *народ* (или *етнос*, како он пише) симболичка заједница, због тога што се његово постојање изражава у символу. Тај символ је име народа, које носе сви његови припадници, без обзира на то где живе, којим језиком говоре, која им је вера. Бандић је навео екстремни пример народа чије се сво заједништво садржи само у имену: „Већина Цинцара по нашим градовима, на пример,

не зна тачно шта их везује. Знају само то да припадају једном ‘народу’ са поменутиим именом.“ (50).

Ређи су, ипак, овакви случајеви где осим имена нема ничег другог што би показивало постојање заједнице. Шта је после имена најзначајније рекао нам је Ђуро Бодрожић (2015): са именом су најчвршће повезани етика, светиња или заветна мисао (21, 147), а после тога, како је то етнологија одувек тврдила, и остали културни облици. Међу њима се истиче језик, на првом месту, па онда даље разни обичаји, уметнички изрази, итд. (Миљковић Матић 2019, 124-125). Да је народно име чинилац заједнице само у теорији, док се у стварности народна заједница мора изразити и у неком културном облику, најпре етичком, приметио је и Свети Николај Српски (Епископ Николај 2016 б): „Ако ли ти немаш у себи ниједну од побројаних врлина славних ти предака а ипак се називаш Србином, онда си само једна чувена фирма на празном дућану. Не може нико бити добар Србин а да пре свега није добар човек. [...] Немој, дакле, желети Српство без садржине.“ (31)

Душан Бандић је утврдио да ни језик, ни обичаји, ни сродство, нити вера, нису *чиниоци* народног заједништва, као што је то народно име. То значи да народ не можемо дефинисати као језичку заједницу, или крвносродничку, или верску. Културни тј. симболички чинилац заједништва је једино народно име. Оно, као символ, нема другу функцију осим да тврди духовно заједништво међу људима, да буде израз духовне заједнице, која се у простору и времену пројектује у различите културне појаве тј. симболе. Име је, тако, представа народа као духовне и историјске заједнице, која је утолико јача и профилисанија као историјски субјект уколико више живи јединственом етиком и традицијском културом.

Када мислимо о нацији нећемо се удаљавати од правца који је од многих истраживача већ наговештен: као о ступњу у развоју народа. Подсетимо се овде исказа неколико различитих аутора, који сви носе ову мисао. Њих смо навели и у нашем раду о народу (Миљковић Матић 2019, 128): „Нација обично подразумева један народ којем је успело да се политички организује у државу“, пише социолог (Богдановић 2007, 340). „Нацију треба третирати као народ на вишем ступњу

политичког развитака и организације“, пише етнолог (Bandić 2008, 38). „Нација је политички свестан народ“, пише правник и политиколог (Бодрожић 2008, 14). Виша политичка развијеност се манифестује као постојање код већине припадника народа јасне свести о народној заједници као заокруженој и оперативној целини. Та свест се назива национализмом, а историјски резултат национализма, тј. испољавања појма о целини народне заједнице, јесте национална држава (Велер 2002, 15-16). Чак, како тврди Бодрожић, „и сама идеја државе, без конкретне државне форме, чини нацију“ (12).

Народна заједница већ и сама има политички потенцијал, пошто кроз своје име и културу манифестује велику меру духовне целовитости и историјске препознатљивости. Ипак, народна заједница, заједница имена, етике и културе, нема чврсту друштвену интегрисаност, што значи да нема јасне физичке међе и институционални поредак у оквиру тих граница. Ово се постиже државом, која је у исто време и материјално средство за територијално оцртавање друштвене целине и културно средство за друштвену артикулацију и културну стандардизацију народа. Национална држава је физички символ народа, надоградња у физичком свету једне духовне заједнице коју до тада означава име, етика и култура. Када говоримо о нацији као вишем ступњу у политичком развитаку народа, то представља само једну реалност, један ниво сложеног процеса у коме се остварује виши ступањ у симболичком – а то значи у посвемашњем, свеобухватном - развитаку народа. Док смо код народа видели духовну, душевну и културну заједницу, сада се заједница проширује и на све остале реалности у којима човек живи: телесну, друштвену и природну. Код нације се, тако, не ради само о *заједници људи* који деле име, вредности и културу. Него се ради о *јединственом колективном бићу*, које обухвата све светове у којима живи и сам човек као биће.

Са симболичког становишта се види да је нација потпуно нова рачуница, због тога што сви елементи укључени у ту духовну заједницу стварају нову динамику. Она почива на народу и на свим елементима који га чине - имену, етици и култури - али га и превазилази, придруживањем нових елемената духовној заједници. Међу њима је најзначајнија територија коју народ историјски настањује, отаџбина на којој

се налазе трагови живота поколења и са чијим пејзажима је народ остваривао близак и културно значајан однос.

Нација као симболичка заједница подразумева, дакле, пре свега територијализацију народног имена, или, другачије речено, придруживање географске компоненте чиниоцима народне заједнице. Тиме је омогућена и друштвена интеграција. Епоха масовног стварања националних држава је период у коме се одвијао процес постизања консензуса по начелном питању укључивања територије у симболички систем народних култура и узајамно легитимисање нација. Није чудно што се ова европска пракса брзо проширила на читав свет, нарочито помогнута тиме што су неки европски народи покушали да манипулишу новим симолом, када су присвајање туђе земље еуфемистички називали доношењем културе и цивилизације у ваневропске крајеве. То није нетачно у техничком смислу: нација подразумева превладавање културе једног народа на одређеној територији. Али, то су биле територије на којима култура дотичних европских народа нема традиционално присуство тј. историјско оправдање да се шири.

Сви аспекти простора су укључени у нови символ. Омеђена територија материјализује интегритет нације, цртајући границе простирања народне културе и отаџбине, као земље на којој се историјски живи. Природа, пејзажи се, такође, укључују у изградњу символа нације. Природа није више дефинисана географским критеријима, као предеона целина којој се прилагодило локално становништво, зависећи од ње у својим култним, привредним и другим обичајним и уметничким активностима – које, како се то каже, живи у складу с природом, у равноправној сарадњи са њом. Код нације се ради о односу у коме се природа начелно ставља под окриље људи, културно усваја, постаје символ заједнице која у дотичним географским условима живи својим културним начином и ствара своју специфичну историју. Предеоне одлике постају симболи душевних диспозиција делова националног бића, на исти начин на који то ради и локална култура. Овај однос доминације друштва над природом остварен је на тај начин што се државна област дефинише пре свега народним именом и свиме што уз њега иде, а тек помоћно природним границама, као што су реке, планине и друго. То је максимално

дошло до изражаја на Париској мировној конференцији, на којој су по први пут неки народи добијали своје државе. Тамо су етнологзи имали значајну улогу у аргументовању граница нових националних држава, јер су познавали географско распрострањавање културних карактеристика као критерија за оцртавање граница територија на којима доминирају поједини народи. Српски, односно југословенски тим, је тада био посебно добро опремљен специфичним знањем уваженог антропогеографа Јована Цвијића (Трговчевић 1986).

НАЦИЈА КАО БИЋЕ

Нација као симболичко колективно биће има антропоморфну структуру – дух, душу и тело. Она је колективни пандан човеку, због тога што се својим својствима простире кроз све светове које настањује и свако људско биће. Назнаке таквог схватања појављују се код романтичарских мислилаца, који су први говорили о народном духу и народној души, као највише од свих Хердер. И заиста, у сржи нације налази се народ као *духовна* заједница, означена народним именом и етиком везаном уз име; *душа* је представљена културом као стваралаштвом човека и пејзажима као стваралаштвом – по вољи је – Бога или Природе; док је *тело* нације представљено државом, друштвеном организацијом, институцијама, на одређеној територији. Човеколикост нације природно произлази из чињенице да она представља *људску* заједницу. Она, дакле, као што приличи заједници људи, постоји у три вида: духовном, душевном и телесном, који су симболички исказани кроз име, културу/пределе и државу. Тако се целина националног бића простире кроз све реалности које обухвата и људско биће.

Да је оправдано наше теоријско приписивање нацији човеколикости, то јест да сви ми интуитивно схватамо нацију као састављену од духа, душе и тела, видимо по томе што се у међународном поретку о односима међу нацијама говори изразима као да је реч о односима између појединаца: ту се спомињу осећања, расположења, мотивације, односи и понашања својствена личностима. Држава, такође, има своје функционалне аспекте који се називају *органима*. Осим тога,

„телесни“ живот нације, националну државу, одржавају и бране њени чланови - својим радом, пореском обавезом, рађањем, чувањем здравља, војном обавезом и забраном угрожавања поретка. Људи то, у начелу, не раде под присилом него своје природне и друштвене активности усклађују са својим дужностима према држави, као што то раде ћелије у организму.

Осим логичких и искуствених аргумената, постоје и научна сазнања која говоре у прилог универзалног антропоморфног појимања нације. Нарочито је у науци посвећена пажња телесном аспекту ствари, који је представљен државом. Антрополог Мери Даглас (*Mary Douglas*) је много пажње посветила кореспонденцији између представа о друштву и људском телу. „Група се представља по узору на људско тело“, директно је устврдила, јер „људско тело пружа готову слику система која се налази при руци.“ (Daglas 1994, 7, 12). Тело је природни символ, универзално доступан и свакоме значајан, па Даглас сматра „да се људско тело увек третира као слика друштва, и да нема никаквог начина да се посматра тело које истовремено не укључује и друштвену димензију.“ (104). Ово значи не само употребу „телесних симбола за изражавање појма органског друштвеног система“ (11), него и обрнуто: да се тело појединца посматра кроз друштвену призму - концептуализација друштва се пројектује на тело и ствара друштвено прописан однос према телу.

Шире гледано, субјективни и објективни елементи који улазе у састав симбола делују сви једни на друге у свим смеровима – баш као што је то утврдио и Иван Ивић када је писао о психичкој симболичкој функцији која остварује динамику између духа, душе, тела и друштва. Мери Даглас види исту слику: константну размену између друштва и појединца, када каже да у функционисању симбола увек „постоје притисци да се створи склад између перцепција на друштвеном и на психолошком нивоу искуства“ (Daglas 1994, 104). Она је своју анализу усмерила у правцу проналажења механизма помоћу кога се остварује символ тела, очекујући далекосежну корист од сазнања: „кад се већ једном уђе у траг кореспонденцији између телесне и друштвене контроле, биће постављена основа за разматрање ко-варирајућих склоности у политичком мишљењу и у теологији.“ (105).

О односу између људи и државе, који се посредује симолом тела, изнео је своја специфична запажања Мишел Фуко (*Michel Foucault*). Он је писао о модерном добу као о епохи коју одликује појава „био-политике“, под чиме је мислио на укрштање животних токова појединца са историјским токовима политичке заједнице, кроз улагање појава својствених биолошком животу у политичку рачуницу (Фуко 1982, 117-139). Политичке технике преузимају све области друштвеног живота, тј. руковођење животима становништва: политичка власт брине, све масовније, о образовању, здрављу, хигијени, правима и обавезама у оквиру друштва и државе; човекова знања, способности и снага су средства економије нације; а кроз општу војну обавезу држава безлично и насумично располаже самим животом и смрћу сваког појединца.

Фуко не даје ваљано објашњење за овај онтолошки преображај када каже: „Разлог за то ваља потражити у новом виду односа између историје и живота: у том двојаким положају живота услед којег се он налази једновремено и на спољној страни историје као њено биолошко окружење и у унутрашњости човекове историчности у коју су продрле његове технике знања и власти.“ (Фуко 1982, 126). Износећи ово опажање, Мишел Фуко, у ствари, описује ситуацију живљења у једном свеобухватном и сложенем символу телесног живота, у националној држави, чије потребе сервисирају држављани кроз систем установа, као ћелије органа у телу. Док је држава, дакле, тело нације, оно што оживотворава то тело, сам живот нације јесте, наравно, живот људи. Али не само биолошки, него и историјски, с обзиром на то да се ипак ради о друштвеном колективу а не о организму.

Овде треба поставити границу поређењу између човековог бића и човеколиког националног бића. Прво је непојмљива датост, а друго је историјски производ усложњавања симболичке комуникације међу људима. Сваки поједини човек је аутентично биће, док је нација то само у релативном смислу. Неке нације имају већу аутентичност него неке друге, али не могу да се пореде са човековом личношћу: „не даје место значај човеку, него човек месту. Човек представља већу вредност од свега на земљи.“, пише Свети Николај Српски (Епископ Николај 2016 б, 119). Док су ћелије у потпуности

подређене организму, дотле човекова личност и живот не могу бити вредновани ниже од нације. Поређење појединца са ћелијом има, зато, условно важење: појединац сервисира потребе државе утолико уколико држава обезбеђује најшири друштвени амбијент за остваривање сваке аутентичне људске судбине која се у њој одвија. Другим речима, држављани задовољавају потребе државе, у крајњој линији, ради самих себе. Равнотежа између светиње људског живота као апсолутне вредности и нације као веома потребне символичке заједнице чини истинску и здраву демократију. Демократија је метод оживотворења нације, природан, спонтани начин на који нација историјски постоји као интегрално биће.¹ Или, како је то Мери Даглас операционализовала: „Начин да се хуманизује систем је да се одбаци једнакост и да се узгаја појединачни случај“ (Daglas 1994, 207).

У том смислу, изгледа као да читава епоха модерности представља спремање људи за успешну реализацију нације. Просветитељство је ојачавало појединца као разумног и природног, да не би био, с једне стране, прогутан величином и смрвљен снагом симбола колектива који се помаљао у историји, те да би, с друге стране, био способан да располаже слободно својом људском природом. У епохи романтизма су култивисана и дефинисана културна/душевна средства потребна за успешан живот у нацији као заједници која превазилази пуки збир појединаца. Тако су положени темељи за два суштинска концепта у нацији: грађанство као давање друштвеног значаја личности појединца и национализам као лојалност заједници.² Оба су нужни за оптималан живот у националној држави, што значи нужни за одржавање равнотеже између слободе аутентичне личности и захтева символичког тела колективног бића. Оба представљају системске одлике нације као сложене и свеобухватне символичке стварности. Символичко схватање нације нам, тако, омогућује и то да просветитељску епоху победе хуманистичког рационализма (над хиљадугодишњим западним хришћанством) и романтичарску епоху повишене емоционалности везане за земљу, народ и његову културу

1 О демократији као политичком методу, а не облику државног уређења, писао је још давно правник Божидар С. Марковић (видети: Марковић 1937, 13).

2 Напор у правцу остваривања успешне демократије постоји и данас, на пример у све прихваћенијем концепту либералног национализма (Матић и Стојадиновић 2010, 187-200).

сагледамо у складном следу, као кумулативан процес, а не у међусобном супротстављању. То су етапе у току уобличавања нације као до сада највишег постигнутог ступња у симболичком развоју заједнице.

Исто можемо приметити и ако следимо схему Мери Даглас о врстама друштвених система који могу имати јаке или слабе границе и јаке или слабе унутрашње везе (Daglas 1994, 212-213). Определили бисмо нацију као симболички систем са јаким границама – државним границама територије и владајуће културе – али и са занимљивом двојаким унутрашњом структурисаношћу. Нација, наиме, обједињује наизглед противречне друштвене принципе: јако друштво и јаког појединца. Национална држава, са својим развијеним системом установа, остварује значајну меру контроле над појединцем и друштвом, какву је опазио Мишел Фуко. Овај притисак се манифестује као морална заповест о лојалности, а на субјективном нивоу кореспондира са *осећањем национализма*. У исто време, с друге стране, национална држава омогућује велику слободу и повољне услове за појединца да развија личне могућности и остварује личне тежње, опет уз помоћ система установа које подржавају и штите живот, здравље, образовање, зараду, безбедност, организовање у групе и слободу избора и израза. Ово је садржано у *концепту грађанства*.

Тако је национална држава сложена и обухватна друштвена организација, јаким границама и јаке унутрашње структуре, у којој, ипак, највећи број људи има услове за највећу могућу слободу и могућности за аутентично самоостварење. Националну државу зато можемо посматрати као оптимално решење за проблем односа између личности и друштва: њу идеално чине еманциповане личности, уједињене, ипак, јаким везама солидарности. Ово веома подсећа на цркву, па можемо сматрати да се по ко зна који пут показала значајна веза између модерне нације и дубоко усвојеног хришћанства у Европи која је модерну нацију створила користећи модел цркве.³

Мери Даглас нас упућује ка једној значајној ствари, а то је пажња која се посвећује симболичком очувању граница,

3 Сличност између нације и религије, у разним видовима, примећена је од многих аутора који су се бавили нацијом, међу којима је први био Карлтон Хејз, који је национализам назвао „религијом модерног секуларизма“ (Hayes 1960, 176).

што значи очувању интегритета, било да се ради о друштву или о телу. Она види четири симболичка начина да границе буду угрожене: „Прва је опасност која угрожава спољашње границе; друга, опасност проузрокована прекорачивањем унутрашњих линија система; трећа опасност на маргинама. Четврту врсту представља опасност која извире из унутрашње противречности – неки основни постулати поричу друге основне постулате – тако да на извесним тачкама изгледа као да систем ратује са самим собом.“ (Daglas 1993, 170-171) Док највећи број друштава у историји човечанства ове проблеме решава ритуализовањем односа према човековим границама, нарочито према производима тела, дотле у националној држави сам колективни систем преузима бригу о чувању свих набројаних друштвених граница. Установљени су начини и створене институције за одбрану државних граница; затим за одбрану и очување унутрашњег политичког, друштвеног, економског, културног поретка; предвиђено је и управљање друштвено маргиналним статусима; а посебни механизми пажљиво управљају противречностима, као што је, на пример, грађанско присуство мањинских народа. Такође је значајна напетост коју чине двоструки захтеви које држава ставља пред појединце: с једне стране ту је понуда, чак и обавеза, да се остварују грађанска права која иду у корист еманципације сваког појединца - као што су школовање и чување живота и здравља; а с друге стране, да се обављају грађанске дужности према држави, које могу ићи до обавезе да се погине у рату.

Мишел Фуко је, по свој прилици, имао представу о овом симболичком једначењу између појединачног и колективног тела које спомиње Мери Даглас као уобичајени начин за симболичку одбрану друштва, када је писао о историјском прелому у Европи који је назвао „прагом биолошке модерности“ [...] када врста улази у сопствене политичке стратегије као улог“ (Фуко 1982, 126). Комбиновањем његових запажања са схемама за тумачење које је предложила Даглас долазимо до закључка да је антропоморфно схватање националне државе културно-историјски врло добро искоришћено. Наиме, комплетна ритуална симболика људског тела пренета је у нацији на државу, где је претворена у систем установа, са њиховим правилима функционисања. Тако су сви појединачни

чланови друштва ослобођени обавезе да имају друштвено прописан ритуализован однос према својим телима, што би, иначе, био начин да се симболички решава потреба за очувањем друштвеног интегритета. Како пише Мери Даглас, „снага симбола, створених у некој друштвеној групи, контролише ту групу.“ (Daglas 1994, 14). Однос припадника нације, међутим, према сопственом телу само је негативно одређен: као постојање правила пристојности, које налаже чување граница између приватног и јавног, и то једносмерно: да се приватност не износи у јавност. То даје слободу појединцу, јер „приватност се као друштвена појава односи на аутономију особе и њен избор у којој мери ће ступити у узајамни однос са својим друштвеним, културним и историјским окружењем“ (Ристовић 2007, 5). Појединац је, тако, захваљујући националној држави, максимално слободан од пројекција друштвених значења, које би налагале друштвено контролисан ритуализован однос према телу као начин да се симболички концептуализује друштвени поредак и да се симболички бране слабе тачке друштва.

Ово, међутим, не значи да људи нису заинтересовани за симболику тела коју је преузела држава и да су неосетљиви на ту чињеницу. „Телесна симболика је део опште залихе симбола, дубоко емотивних јер се индивидуално доживљавају“, налази Мери Даглас (Daglas 1993, 168). Ту би се могао потражити одговор на питање одакле осећање национализма може да црпи своју огромну снагу: љубав према нацији спонтани је одзив на препознавање сакралности симбола тела, који сада носи држава као израз колективног бића. Појединци остају у профаном свету, цивилном свету, а то значи да су слободни да сами осмишљавају своје личне ствари, невезано за симболичке потребе друштвене целине - изузев када наступају као делови колективног бића, учествујући у функционисању његових институција. Али и тада приватне ствари грађанина могу да остану по страни, недодирнуте његовим ангажовањем у симболичком телу колектива. Изузетак су само екстремне ситуације, које мобилишу цело друштво.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Знаменити истраживач људске душе и популарни писац К. Г. Јунг (*Carl Gustav Jung*) изложио је тезу да свака крупнија културна епоха представља покушај неког одређеног архетипа да се оствари (Јунг 1996, 82-83). Парафразирајући ово Јунгово запажање, можемо рећи да се у епохи масовног стварања националних држава у потпуности остварио један символ - вишеструко сложени антропоморфни символ људске заједнице.

Модерна нација је манифестација универзалног, општељудског симболичког капацитета за интеграцију друштва у свим реалностима у којима човек постоји. Из те паралеле између појединца и нације потиче њена антропоморфност.

Нација обезбеђује услове и за рационализацију живота, секуларизацију, на тај начин што држава прима на себе потребу друштва за симболичким репрезентовањем друштвеног организма, за шта је развијен сложен систем институција. То омогућује сувереност на два нивоа: сувереност народа, која се остварује на тај начин што он постаје политичко колективно биће; и сувереност појединца, који је, изузев у екстремним ситуацијама, ослобођен притиска да прими на себе симболе друштва. Оба се реализују у концепту демократије. Нација поседује своју сакралност, која произлази из универзалне симболике тела приказаног у држави и духовне заједнице људи са земљом, отацбином, коју држава обухвата.

Народно име, као символ духовне и културне заједнице људи, захватило је у епохи стварања нација у још једну димензију стварности, поткрепљујући физички духовну и душевну народну заједницу територијом, која омогућава друштвену интеграцију и институционалну артикулацију. То је било стварање јединственог колективног бића, политичког субјекта у модерном свету. Нација се појавила из потенцијалног стања у народној заједници, етичкој и културној заједници, на пуној светлости сунца (простора) и историје (времена), у лику организоване демократске државе као тела колективног бића. Ми смо желели да овим текстом доведемо нацију и у светлост свести, следећи упутство Светог Николаја Српског

који је написао (Епископ Николај 2016 а, 341): „Човече, владај ти симболима а не они тобом. Или: нека, човече, све твари буду под ногама твојим, као прочитана и схваћена књига, а ти се духом својим држи небеса, царства духовних стварности“. У царству духовних стварности се остварује јака и трајна заједница међу људима, преко простора и времена. Народна заједница – духовно сродство, које продира у потпуности у физичку реалност кроз државну територију и поредак.

Проучавање симболичке природе људских заједница није нарочито заступљено у науци, иако постоји наука која проучава постојање заједница кроз симболе, кроз њихову културу. Етнологија-антропологија је та наука, чији је један од почетних циљева био да унапреди сазнајну основу на којој ће се градити општа етичка пракса унутарнационалног и међународног поштовања и сарадње. Како је то лаконски изразио наш можда најзначајнији етнолог Миленко С. Филиповић: „Познавање сваке земље и сваког народа је задатак који је у свакој културној земљи сам по себи довољан и јак разлог за помагање етнолошких проучавања“ (Filipović, 1955, 214).

Ипак, научна сазнања се могу и злоупотребити, па чак и проучавања спроводити са задњим намерама - као што се могу вршити можда и са најбољим намерама, али у смеру де(кон)струкције националне заједнице. Због тога је важно да наука о човеку, друштву, народу и култури не иде путем удаљавања од реалности, куда је воде њени све апстрактнији и све иреалнији, нехумани концепти, као што су идентитет, етницитет, наратив, конструкт. „Антропологија се са својим пословичним конструктивизмом и агностичким начелима наша на ветрометини политичке неупотребљивости“, приметио је антрополог Милош Миленковић. Не би требало да наука буде првенствено усмерена ка оснаживању аутархичног живота научне заједнице, него треба да игра своју улогу „организованог, систематичног, аутокорективног и – не без значаја – традиционално и дуготрајно спровођеног истраживања социокултурне стварности Србије“ (Milenković 2010, 8) - и, наравно, сваке друге нације.

Да би наука била друштвено адекватна, конструктивна, њен предмет „треба да сагледавамо управо из перспективе трагалаштва и откривалаштва сазнајно стваралачких, а не интелектуалистичко гносеолошких увида“ – да искористимо речи написане у сасвим другом контексту, али које у потпуности одговарају нашој потреби овде (Стојановић 2020, 42).

Остаје могућност за даљи развој нације, као што је то увек случај са људским стварима, са симболима. Основа за развој јесте несавршеност симбола. Њу, опет, чини сложеност симбола сама по себи, као и чињеница да су међусобно несводиве и неподударне реалности кроз које се симболи простиру, које су симболима повезане. То симболе чини погоднима за стална померања у значењу, да би се разрешиле њихове унутрашње напетости и противречности, до којих долази услед немогућности да различите реалности, свака својим средствима, искажу исти смисао без остатка. Наука треба да, између осталог, откривањем истине онемогући злоупотребе симбола. На тај начин наука даје свој допринос даљем слободном развоју нација у правцима којима саме инхерентне демократије теже, заједно са прокламованом међународном етиком.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Башић, Ивана. 2016. *Слике у речима. Иконичност лексице српског језика у контексту словенске митологије: метафоре живота и смрти*, Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ, Књига 85.
- Богдановић, Марија, Аљоша Мимица, ур. 2007. *Социолошки речник*. Београд: Завод за уџбенике.
- Бодрожич, Ђуро. 2008. *Национална држава*, Београд: Српска књижевна задруга и Партенон.
- Бодрожич, Ђуро. 2015. *Српски идентитет*. Београд: Српска књижевна задруга и Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа.
- Велер, Ханс-Улрих. 2002. *Национализам: Историја – Форме – Последице*, Нови Сад: Светови.

- Епископ Николај. 2013. *Охридски пролог* („Беседа о болести богоодступништва, за 17. август (4. VIII)“), Сабрана дела Епископа Николаја у XIII књига, Књига VII, Шабац – Ваљево: Манастир Светог Николаја - Соко: 638-639.
- Епископ Николај. 2016 а. *Симболи и сигнали*, Сабрана дела Епископа Николаја у XIII књига, Књига V, Шабац: Манастир Св. Николаја – Соко: 323-365.
- Епископ Николај. 2016 б. *Мисионарска писма* (15. писмо (стр. 31) „Једном патриоти који каже: Довољно је бити добар Србин, а вера је споредно“ и 98. писмо (стр. 119-120) „Раднику Митру Ф. о томе зашто се Спаситељ родио у пећини“), Сабрана дела Епископа Николаја у XIII књига, Књига VIII, 15-297. Шабац: Православна Народна Хришћанска Заједница Шабац
- Јунг, Карл Густав. 1996. *Аион: Доприноси симболици сопства*, Београд: Атос.
- Марковић, Божидар С. 1937. *Начела демократије*, Београд: Библиотека *Политика и друштво*, Књига 2.
- Матић, Петар и Миша Стојадиновић. 2010. „Либерални национализам: У потрази за изгубљеним идентитетом“ *Политичка ревија* 23 (1): 187-200. doi: 10.22182/pr.2312010.10
- Миљковић Матић, Јелена. 2019. „У прилог научној употреби појма народ“ *Политичка ревија* 62 (4): 109-134. doi: 10.22182/pr.6242019.6
- Ристовић, Милан. 2007. „Од конструкције до деконструкције приватности (и назад): време, простор, људи, питања“. У *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, приредио Милан Ристовић, 5-25. Београд: Слио
- Стојановић, презвитер др Дарко. 2020. „Икона и благољепије као израз наше вере и наше душе“ *Православље - Новине Српске Патријаршије* 1279: 42-43.
- Трговчевић, Љубинка. 1986. *Научници Србије и стварање југословенске државе 1914-1920*, Београд: Народна књига и Српска књижевна задруга

- Bandić, Dušan. 2008. *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko. Ogleđi o narodnoj religiji* (“Etnos”), Treće izdanje, Biblioteka XX vek 69**: 33-54, Beograd
- Daglas, Meri. 1993. *Čisto i opasno. Analiza pojmova prljavštine i tabua*, Biblioteka XX vek 77, Beograd: Plato
- Daglas, Meri. 1994. *Prirodni simboli. Istraživanje o kosmologiji*, Novi Sad: Svetovi – Podgorica: Oktoih
- Filipović, Milenko S.. 1955. “Etnološki (etnografski) rad u Bosni i Hercegovini”, *Pregled – Časopis za društvena pitanja* 10. Sarajevo: 211-215.
- Fuko, Mišel. 1982. *Istorija seksualnosti: Volja za znanjem* (“Pravo smrti i vlast nad životom”), Drugo izdanje: 117-139. Beograd: Prosveta
- Hayes, Carlton J. H. 1960. *Nationalism: A Religion*, New York: The Macmillan Company
- Ivić, Ivan D. 2015. *Čovek kao animal symbolicum. Razvoj simboličkih sposobnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike
- Lič, Edmund. 1983. *Kultura i komunikacija: Logika povezivanja simbola. Uvod u primenu strukturalističke analize u socijalnoj antropologiji*, Biblioteka XX vek, 58, Beograd: Prosveta
- Milenković, Miloš. 2010. *Ka politici srpske antropologije za XXI vek* (“Dve noćne more srpskih društveno-humanističkih nauka”): 5-17. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar
- Subotić, Milan. 2004. „Imaju li nacije pupak? Gelner i Smit o nastanku nacija“, *Filozofija i društvo* XXV: 177-211.
- Vajt, Lesli. 1970. *Nauka o kulturi: Studija o čoveku i civilizaciji*, Beograd: Kultura.

Jelena Miljković Matić*

Institute for Political Studies, Belgrade

ON NATION FROM THE SYMBOLIC PERSEPECTIVE

Resume

In this paper, we consider nationalism, national state, and nation from a symbolic perspective, as opposed to the usual political, legal, or sociological one. We noticed that there is a gap in research, with not many studies taking this approach. Symbols are studied by the culture sciences, traditionally ethnology and anthropology, which also study the phenomenon of a people. This is important because there is a wide consensus that a community formed by a people is a stage in the development of a nation. In this paper, we come to the conclusion that a nation is an integral collective being, unlike a people, that has not achieved that level of social integration and is, instead, only a community, leaning symbolically on its historical name and culture. A decisive factor in national integration is a territory, which is included into the community with people, besides name and culture. The territory materializes the notion of national unity and the integrity of the community. The specific social and cultural life of the community at the given territory is organized by the political order. This way, a national state is formed, with clear material boundary – spatial and legal – for social integration and cultural standardization. A community of a people advances from purely historical identity into political potency of national being. A nation is intuitively experienced in a symbolic anthropomorphic shape, as a being with spirit = name, soul = culture, and body = state (= legal order

---

* jelena.miljkovic.matic@ips.ac.rs

at its territory). This anthropomorphic understanding of nation is possible because a nation spans all realities in which the human being itself resides: spiritual, physical, social, cultural, and natural reality. The life of a nation as a being is made possible by the people themselves, through the fulfillment of their obligations towards the state. On the other hand, as nothing is more important than a human, through its institutions, the state creates the best possible conditions for the realization of freedom and the potential of every citizen. The national state has taken upon itself all the social symbolism, which had, until its emergence, fallen upon individuals and families. This way, the nation protects personal liberty, by freeing the individuals from the obligation to ritualize their private lives in the service of symbolic preservation of society. We turn to the finding of Marry Douglas and Michel Foucault in order to find more detailed explanations of this situation, which is a basis of democracy as the method of choice for the realization of a modern nation. The world of national states is a structure open to further development. That is always true for human creations, symbols, because of their imperfection – complexity and their nature which spans through multiple realities that cannot be reduced to one another. All of this makes symbols suitable for at least small shifts in meaning, if not completely new interpretations. It is important to allow inherent democracies and international law to guide the further development of societies in the world of authentic national states.

Keywords: national state, nation, nationalism, people, spiritual community, social community, symbolic community, symbol.

---

* Овај рад је примљен 28. септембра 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. новембра 2020. године.